

Biernat, Andrzej

"Drukowane kodeksy obyczajowe na ziemiach polskich w XIX wieku. (Studium źródłoznawcze)", Jadwiga Szymczak-Hoff, Rzeszów 1982 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 74/4, 819-820

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Jadwiga Szymczak-Hoff, *Drukowane kodeksy obyczajowe na ziemiach polskich w XIX wieku. (Studium źródłoznawcze)*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1982, s. 194.

Przedmiotem pracy są opublikowane w ubiegłym stuleciu na ziemiach trzech zaborów kodeksy uczące właściwego zachowania się. Zalicza do nich autorka podręczniki dobrego wychowania, podręczniki uczące sztuki podobania się, poradniki pedagogiczne w tym dla dzieci i młodzieży, dla dziewcząt i młodych kobiet, poradniki dla ludu wiejskiego, dla robotników i sług, podręczniki dla podróżnych, podręczniki pisania listów, zbiory toastów i powinszowań, podręczniki gier i zabaw, wreszcie kodeksy honorowe. W XIX wieku daje się zaobserwować wzrost ilościowy (zarówno jeśli idzie o tytuły jak i nakłady) tego typu literatury użytkowej mającej na celu dopomożenie we właściwym zachowaniu się w określonych sytuacjach. W opublikowanym wykazie źródeł autorka zestawia 340 tytułów omawianych publikacji, z których niektóre miały po kilka a nawet kilkanaście wydań. Tę sporą liczbę wszelkiego rodzaju poradników i podręczników wiąże autorka z przemianami społecznymi jakie miały miejsce w XIX w., a zwłaszcza z potrzebami nowej klasy społecznej, tj. burżuazji, która od zarania usiłowała naśladować sposób bycia dotychczasowych warstw uprzywilejowanych, tj. arystokracji i szlachty. Ten niewątpliwie słuszny wniosek wymaga jednak kilku uzupełnień. Wydaje się bowiem, że niektóre podręczniki *bon tonu*, zwłaszcza te kierowane do warstw niższych miały spełniać cele dydaktyczne, zważywszy, że wśród tej ludności wzrasta systematycznie w ciągu XIX w. umiejętność czytania. Wydaje się także, że zestawiony przez autorkę wykaz tytułów należałoby uzupełnić o takie książki, których tytuły nie wykazują jednoznacznie ich zawartości, a w których zostały pomieszczone treści zbliżone do tych podawanych m.in. w podręcznikach *savoir vivre'u*. Mam tu na myśli np. czytanki dla ludu, które oprócz pomocy w nauce czytania spełniały różnorakie role dydaktyczne. Dobrym przykładem takiej książki może być wznowiony ostatnio „Przyjaciel dzieci...” Fryderyka E. von Rachow.

Autorka zgodnie z podtytułem nie zajmuje się zawartością kodeksów, ale samymi kodeksami jako pewnym zjawiskiem kulturowym. Dokonała zatem typologii kodeksów obyczajowych i przeprowadziła ich charakterystykę. Zrekonstruowała liczbę wydań, omówiła ich wznowienia i przekłady z języków obcych. Przedstawiła miejsca wydania i wydawców, usiłowała określić nakłady. Starła się prześledzić społeczne motywy powstawania kodeksów zarówno od strony ich autorów jak i czytelników. Wreszcie przedstawiła próbę odtworzenia propagowanych w kodeksach wartości i wzorów wyodrębniając m.in. wzór obyczajowy „szlachecki”, wzorzec „pijarski”, wzór obyczajowy drugiej połowy XIX w., wzorce dla ludu i kobiet. W zakończeniu pisze autorka o możliwościach badawczych tego typu źródeł, które nie były dotychczas dostrzegane. Konstatuje mianowicie, że „Kodeksy obyczajowe nie są źródłami wyabstrahowanymi z istniejącej rzeczywistości. Powstawały w pewnym czasie historycznym, w pewnej sytuacji politycznej, gospodarczej, społecznej, normy w nich zawarte formułowane były z punktu widzenia potrzeb pewnej grupy społecznej, przez osoby kierujące się w swoich poczynaniach różnymi motywami. Na powstanie ich miała wpływ cała ówczesna rzeczywistość i odpowiednie postępowanie badawcze winno tę rzeczywistość ujawnić”.

Omawiane przez autorkę źródła są dość ważne dla badaczy dziejów kultury, bowiem przy zastosowaniu odpowiedniego aparatu badawczego mogą być przydatne m.in. przy odtwarzaniu zachowań społecznych w XIX w.

Zwracając uwagę historyka na niedostrzegalne lub niedoceniane obszary bazy źródłowej praca stanowi dobrą podstawę do badań ważkich aspektów społeczeństwa polskiego XIX w.

A. B.

Tarnów. Dzieje miasta i regionu t. II: Czasy rozbiorów i Drugiej Rzeczypospolitej, red. Feliks Kiryk, Zygmunt Ruda, Krajowa Agencja Wydawnicza — Oddział w Rzeszowie, Rzeszów 1983, s. 728, ilustr.

Książka obejmuje lata 1772—1939 i stanowi dopełnienie zbiorowego opracowania dziejów jednego ze znaczniejszych miast małopolskich. Starannie udokumentowana, oparta w przeważającej mierze na archiwaliach (głównie akta miasta Tarnowa i władz administracyjnych, których był siedzibą, przechowywane w WAP w Krakowie) przynosi ogromną liczbę informacji odnoszących się do historii politycznej, społecznej, gospodarczej i kulturalnej. Skądinąd strona faktograficzna została chyba nadmiernie rozbudowana, zaś narracja grzęźnie chwilami w gęstwinię szczegółów. I tak np. w tekst wkomponowano bibliografię tarnowskiej prasy z okresu międzywojennego (s. 670—684), którą z powodzeniem można było zamieścić jako aneks.

Niniejszy tom jest dziełem 15 autorów, wśród których spotykamy kilku doświadczonych badaczy ze środowiska krakowskiego (Marian Tyrowicz, Bolesław Łopuszański, Jerzy Zdrada). Przeważają jednak mniej znani specjaliści dziejów regionu. Jak się zdaje osobiste zainteresowania niektórych z nich przesądziły o pewnym zachwianiu proporcji; fragmenty dotyczące dziejów szkolnictwa, opracowane przez Czesława Majoraka, Wacława Marmona, Zygmunta Rutę, Stefana Kmiecica i Jana Matulę, zostały rozbudowane do znacznych rozmiarów. Bardziej pobieżnie potraktowano natomiast życie codzienne, sprawy religii i Kościoła czy gospodarkę okolic miasta.

Książka składa się z pięciu części („Ziemia tarnowska w okresie przedautonomicznym”, „Tarnów i region tarnowski w dobie walk o wolność narodową i społeczną”, „Ziemia tarnowska w okresie autonomii galicyjskiej 1848—1918”, „Oświata i kultura regionu tarnowskiego w okresie rozbiorów i niewoli”, „Ziemia tarnowska w okresie Drugiej Rzeczypospolitej”). Zawiera kilkadziesiąt tabel i ponad 100 ilustracji. Brak natomiast indeksów, niezmiernie potrzebnych w publikacjach tego typu.

A. S.

Konstanty Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski t. IV: Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 750.

Niniejszy wolumen jest ostatnim ogniwem powstałej w ciągu 25 lat „Historii państwa i prawa Polski”. W swej pierwszej wersji ukazał się jako makieta w 1968 r., jeszcze za życia Konstantego Grzybowskiego. Na jego obecną postać złożyły się także poprawki i uzupełnienia Juliusza Bardacha, Stanisława Grodzkiego i Moniki Senkowskiej-Gluck, którzy starając się zachować jak najwięcej z koncepcji zmarłego w 1970 r. autora wzbogacili jego dzieło o wyniki najnowszych badań.

Tom otwiera rozdział wstępny, zatytułowany „Ogólny zarys rozwoju historycznego w drugiej połowie XIX—początku XX w.”, zamyka zaś fragment pt. „Prze-